
Masovne komunikacije

Izvorni znanstveni članak
070.1
174:0704

Profesija i politika u medijima

MIROSLAV VUJEVIĆ*

Sažetak

U totalitarnom društvu nije se mogla razvijati novinarska profesija, tako da u novinarskom zanimanju u nas i dalje dominira politika nad profesijom. Medije kontrolira politika, a novinari ostaju društveno-politički radnici. To je omelo profesionalni razvitak novinarskog zanimanja, tako da naši novinari ne razlikuju istinu od zablude, izjednačavaju točan podatak i istinitu misao, a novinski komentar shvaćaju kontradiktorno — kao najvišu i subjektivnu novinarsku formu.

Rad u medijima zahtijeva visokoprofesionalne stručnjake, ali zbog velikog utjecaja medija i novinara na politiku, politika ih posebno kontrolira, tako da su i mediji i novinari u svom djelovanju pod većim utjecajem politike nego zahtjeva profesije. Politika ograničava slobodu medija, profesionalizaciju i medija i novinara.

1. O slobodi medija

Podijeljena su mišljenja o slobodi medija. Obično se ona pokušava kvantificirati, pa se procjene kreću od velike slobode do nikakve. Nema slobode bez mogućnosti izbora, pa sloboda medija uključuje mogućnost izbora. Više je mogućnosti izbora u medijima, a kad se govori o slobodi medija obično se misli na mogućnost izbora i zastupanja različitih političkih orijentacija.

U Hrvatskoj se razvija politički pluralizam, pa se javljaju mediji koji zastupaju različite političke orijentacije. Većinska vladajuća stranka kon-

**Miroslav Vujević*, redovni profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Metode istraživanja.

trolira većinu najjačih medija. Dio medija kontrolira oporba. Novinari imaju mogućnost izbora medija koje kontrolira vlast i medija koje kontroliraju oni koji bi htjeli doći do vlasti.

To, međutim, nije profesionalna, već politička sloboda. Profesionalna sloboda bi bila da novinari mogu objektivno pisati u svim medijima, bez obzira na to kome to više odgovara — vlasti ili oporbi. Prema tome, da bi se osigurala profesionalna sloboda, medije ne bi smjela kontrolirati politika. Mediji moraju biti neovisni. Neovisnost medija nije samo neovisnost o vlasti. Mediji moraju biti nezavisni i od politike koju vodi oporba.

Neovisnost medija smatra se kao neovisnost o vlasti, pa u ime borbe za neovisnost medija oporba traži Drugi program Televizije. Zbog takvog shvaćanja hrvatski su se mediji podijelili u “državotvorne”, “režimske” i oporbene. Novinari rade u “režimskim” ili oporbenim medijima. I u jednim i u drugima novinari prikrivaju, odabiru i oblikuju informacije po kriteriju politike vlasti ili oporbe. Tako umjesto da u medijima vlada profesionalizam, u njima se vodi politička borba.

Novinari koji svoj posao zasnivaju na teoriji i tehnikama novinarske struke i profesionalnoj etici povećali bi monopol stručne ekspertize, prepoznatljivost, i postali organizirana profesija koja bi predstavljala povezanu socijalnu skupinu (Šporer, 1990.). Polarizacija, isključivost i sukob među hrvatskim novinarima govori o dominaciji političkog opredjeljenja nad profesionalnim. Umjesto političke orijentacije, naši mediji i novinari moraju se okrenuti prema profesiji. Profesionalni mediji i novinari objektivno će informirati javnost, bez obzira na to kome će to više koristiti — vlasti ili oporbi.

Za profesionalizaciju nije dovoljno medije izvući ispod kontrole vlasti. Potrebno ih je osloboditi kontrole politike i vlasti i oporbe. Medije treba kontrolirati struka. Međutim, to ne znači da ih trebaju kontrolirati novinari sve dotle dok se to zanimanje ne profesionalizira. Na žalost, profesionalnih je novinara u nas malo, pa bi prepuštanje snažnih medija neprofesionalnim, politikom usmjerenim novinarima moglo ugroziti demokratski izabranu vlast od onih koji imaju manjinsku podršku biračkog tijela (Vujević, 1992.).

Antiintelektualizam i antiprofesionalizam prošlog sustava (Županov, 1977.) osobito je priječio profesionalni razvitak novinara. Zbog toga umjesto da se novinarsko zanimanje profesionaliziralo, novinari su većinom bili i ostali društveno-politički radnici. Prije su bili samo u službi vlasti, a sada su u službi vlasti ili onih koji bi je htjeli imati. Umjesto politike, novinari se moraju okrenuti profesiji. Profesionalni novinari u javnim medijima ne bi smjeli biti članovi političkih stranaka, već bi kao “slobodno lebdeća inteligencija” trebali zastupati opće vrijednosti.

Profesionalizacija novinara u nas je na početku, iako je njihovo zanimanje prepoznatljivo i s punim radnim vremenom. Oni imaju i svoje

udruženje. Iako u javnosti postoji uvjerenje o potrebi profesionalnog djelovanja, u medijima se zapošljavaju pojedinci različitog stupnja i smjera obrazovanja. O profesionalnom obrazovanju novinara podijeljena su mišljenja. Dugo se specifičan talent i iskustvo smatralo najvažnijim za uspjeh u novinarskom poslu. Potom su se u okviru većine medijskih kuća otvarale škole, a sada na Fakultetu političkih znanosti i Hrvatskim studijima postoje studiji novinarstva.

Najvažnija je faza u razvitku svake profesije formiranje institucija za profesionalno obrazovanje. O potrebi i načinu obrazovanja novinara podijeljena su mišljenja, s mnogo predrasuda i zabluda, pa se, umjesto formiranja i komuniciranja, u medijima odigravaju politički sukobi.

Prema tome, sadašnja sloboda medija omogućuje političku slobodu izbora između vladinih i oporbenih medija. Politička sloboda unutar vladinih i unutar oporbenih medija mnogo je manja. U vladinim medijima sloboda je veća nego u oporbenim. Državni mediji uglavnom ističu dobre strane vlasti i prenose mišljenja oporbe koja uglavnom govore o slabostima vlasti. Kad procijene da neka mišljenja mogu imati štetne posljedice, komentiraju ih. Oporbeni mediji isključivo govore o slabostima vlasti, a ako neke od uspješnih poteza vlasti ne mogu zaobići, komentarom ih umanjuju.

Sloboda političkog izbora između različitih medija prilično je velika. Unutar politički opredijeljenih medija sloboda je znatno manja. Novinari u oporbenim medijima moraju biti na strani oporbe, a "režimski" novinari moraju biti na strani vlasti i onda kad ih profesionalni pristup usmjerava na drugu stranu. Prema tome, u Hrvatskoj općenito, u medijima postoji politička sloboda. Ta je sloboda mnogo manja unutar pojedinih medija. Profesionalna sloboda svugdje je mala.

2. Profesionalizacija medija

Da bi mediji iz područja politike prešli u područje struke, potrebno je odrediti društveni, pravni i profesionalni položaj medija i novinara. Mediji su u djelokrugu Ministarstva prometa i veza. Prometna povezanost zahtijeva infrastrukturu (izgradnju prometnica i prometala), školovanje stručnih kadrova koji će raditi u prometu i izobrazbu građana koji će se uključiti u promet. I amateri vozači automobila i brodica polažu ispite, kako bi se naučili upravljati vozilom, plovilom, pridržavati se pravila vožnje i pružanju pomoći unesrećenima u prometu. Ponašanje u prometu zakonski je regulirano. Na prometnicama postoje oznake koje upućuju na pravila kojih se treba pridržavati, a prometna policija pazi kako se sudionici u prometu ponašaju. I unatoč svemu, česte su prometne nesreće u kojima stradaju ljudi i materijalna dobra.

I u medijima je potreban razvoj infrastrukture, školovanje kadrova koji će raditi u medijima, javljati se u njima, i izobrazba javnosti koja će ih

koristiti. Za rad u medijima školuju se novinari, ali nema prepreka da se novinstvom bave svi, bez obzira na stupanj i smjer obrazovanja. Političari i drugi javni radnici česti su gosti u medijima. Oni nisu obučeni u javnom komuniciranju, a i javnost nije dovoljno pripremljena za korištenje javnih medija (Vujević, 1976.).

Zlonamjernim i nestručnim radom u medijima mogu nastati goleme štete, pa ne bi trebali biti pravno izjednačeni oni koji su dobronamjerni i stručni s onima koji su zlonamjerni i nestručni. U totalitarnom društvu mnogi su novinari, književnici i znanstvenici proganjani zato što su objektivno govorili o takvom društvu. To se proglašavalo verbalnim deliktom, pa se negativna konotativna značenja javljaju uz sve zabrane u medijima, čak i kad su u pitanju zabrane uvreda i laži.

Politički pritisak na medije doveo je do semantičkog izjednačavanja istine, predrasude, zablude i laži, pa se ti pojmovi teško razlikuju. To je poticalo povećanje broja zabluda, jer su mediji veoma moćni u stvaranju i širenju zabluda. Zablude mogu prouzročiti velike štete, pa je potrebna pravna regulacija u javnom komuniciranju, profesionalna izobrazba novinara i opće obrazovanje građana koje će im olakšati snalaženje u javnom komuniciranju.

Pravna regulacija u prometu ne smatra se ograničavanjem sloboda, a pravna se regulacija u javnom komuniciranju smatra. Sloboda nije u dopuštanju uvreda, laži i stvaranja zabluda, pa je potrebna pravna i etička odgovornost za učinjene štete. Uvrede, zablude i laži u medijima mogu izazvati veoma velike štete, pa bi pravna i moralna odgovornost trebala biti određena opsegom učinjenih šteta.

3. Profesionalizacija novinara

Riječ profesija ima više različitih značenja, pa se i profesionalizacija novinara različito shvaća. Profesijom se označava svaki posao ili zanimanje. Neki posao možemo obavljati profesionalno ili amaterski. Profesionalno se bavimo nekim poslom kad od njega živimo, a amaterski posao obično ne donosi nikakvu materijalnu naknadu. Profesionalno znači dobro i znalčki obavljati neki posao za obavljanje kojeg su potrebni specijalizirano znanje i vještine. Zvanje označava stečeno obrazovanje tijekom školovanja. Stečeno obrazovanje ne garantira da će pojedinac svoje znanje koristiti u nekom poslu.

Zanimanje je svakodnevni posao kojim netko osigurava sredstva za život. Iza svakog zanimanja ne mora stajati točno određeno obrazovanje. Profesijom se smatra zanimanje za koje je potrebno specijalizirano, dugotrajno, visoko obrazovanje. Primjena profesionalnog obrazovanja je nužna za funkcioniranje društva, pa profesionalne poslove ne smiju obavljati oni koji

nemaju obrazovanje potrebno za određenu profesiju. Kao primjer može poslužiti liječnička profesija.

Svaku, pa i novinarsku profesiju, određuje pet dimenzija:

“1. Stupanj razvijenosti osnovnih teorija i tehnika koje čine sistematski zaokruženu cjelinu...

2. Stupanj monopola na stručnu ekspertizu.

3. Stupanj prepoznatljivosti profesije u javnosti.

4. Stupanj organiziranosti profesija i

5. Stupanj razvijenosti profesionalne etike” (Šporer, 1990.:16).

Budući da novinarski posao nije rutina, već rješavanje mnogih stručnih problema vezanih uz javno informiranje i komuniciranje, za uspjeh u ovom zanimanju potrebno je specijalizirano, dugotrajno, visoko obrazovanje (Vujević, 1997.) i odgovarajuća praksa. Međutim, u školovanju i zapošljavanju novinara o tome se nije vodilo dovoljno računa. To potvrđuju podaci o stupnju obrazovanja članova Hrvatskog novinarskog društva.

U Hrvatskom novinarskom društvu učlanjena su 2584 člana. Iako im je novinarstvo stalno, glavno zanimanje od kojeg ostvaruju najveći dio sredstava za život, po stupnju obrazovanja veoma se razlikuju.

Tablica 1: Stupanj obrazovanja članova HND

Stupanj	Broj	%
SSS	1131	43,8
VŠS	186	7,2
VSS	1261	48,8
mr./dr.	6	0,2
Ukupno	2584	100,0

Izvor: Mučalo, 1997.

Više od pola članova Hrvatskog novinarskog društva nema visoki stupanj obrazovanja. A oni koji ga imaju, tek manjim dijelom imaju specijalizirano novinarsko obrazovanje, jer je studij novinarstva otvoren tek u novije vrijeme. Kao što je za liječničku profesiju potrebno visoko medicinsko obrazovanje, za novinarsku profesiju potrebno je visoko novinarsko obrazovanje.

Na radnom mjestu liječnika može se zaposliti samo onaj tko ima završen medicinski fakultet. Kao novinar može se zaposliti bez fakulteta i

bez bilo kakvog novinarskog obrazovanja, pa ne čudi što je polovica novinara sa srednjim obrazovanjem i što su oni s visokim obrazovanjem tek manjim dijelom diplomirani novinari.

Prema tome, sustav obrazovanja koji inače najviše pomaže u profesionalizaciji nekog zanimanja, malo je pridonio u profesionalizaciji novinara. Naši su novinari profesionalnost uglavnom postizali kroz praksu, samoobrazovanje i školovanje izvan školskog sustava. U prosjeku, oni su još uvijek uspješniji od svojih mlađih kolega sa završenim studijem novinarstva. Među njima neki su postali vrhunski profesionalci. Svoj uspjeh oni mogu zahvaliti novinarskom talentu, praktičnom iskustvu i samoobrazovanju. Iskustvo i samoobrazovanje može pomoći marljivim i talentiranim pojedincima da postignu i najveću profesionalnu razinu u novinarskom zanimanju, ali profesionalna razina novinarskog zanimanja ne može se podizati bez sustavnog visokog obrazovanja i sustavnih znanstvenih istraživanja u području novinarstva.

Zbog toga je novinarsko obrazovanje podignuto na sveučilišnu razinu. Novinarski talent, praktično iskustvo i samoobrazovanje pomoći će i diplomiranim novinarima da se profesionalno još brže razvijaju i da pomoću istraživanja podižu profesionalnu razinu novinarskog zanimanja. Unatoč vrsnim novinarima i postojanju studija novinarstva, hrvatsko novinarstvo u cjelini, međutim, još nije na zadovoljavajućoj profesionalnoj razini.

Budući da se svatko može zaposliti kao novinar, vrlo je mali stupanj monopola u novinarskoj profesiji. Nije problem što se svatko može zaposliti u novinarskom zanimanju, koliko je problem u tome što je vrlo teško iz novinarskog zanimanja ukloniti one koji neodgovorno i neprofesionalno obavljaju taj posao. Novinari često gube posao, ali uglavnom iz političkih razloga, s obrazloženjem da neprofesionalno obavljaju novinarski posao. Koliko se profesionalnih novinara sukobilo s politikom i izgubilo posao? Pritom su "obrazovani" političari obilato ukazivali na nedostatak stupnja i smjera obrazovanja takvih novinara. Visoko i profesionalno obrazovanje zaštitit će novinare od takvih političkih pritisaka.

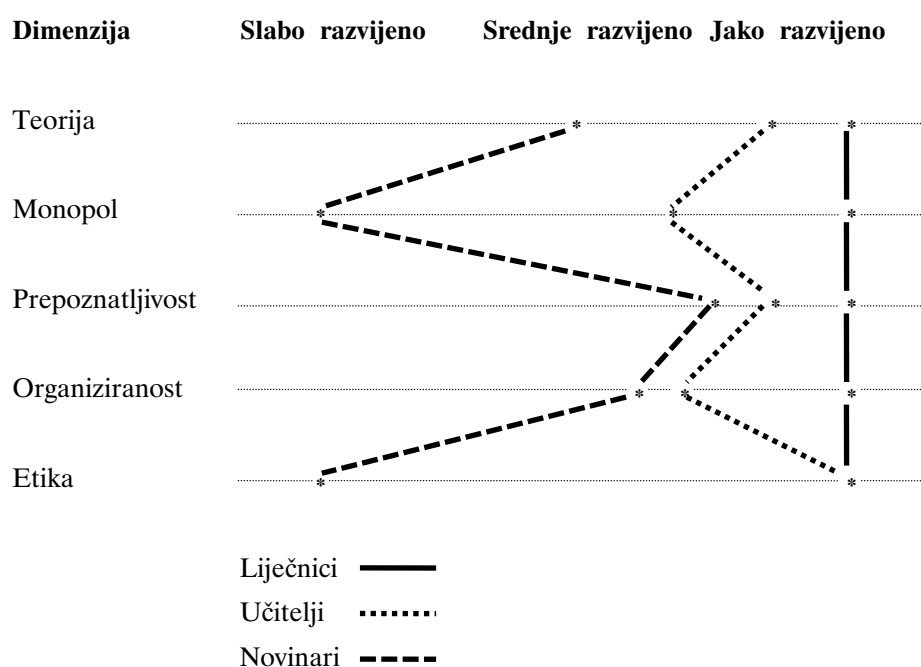
Zbog prirode posla u medijima novinari su prepoznatljivi, imaju visok ugled i položaj u socijalnoj strukturi. Definirani su tipovi organizacija u kojima se najčešće zapošljavaju novinari (mediji). Novinari imaju profesionalno udruženje. Teorija novinarstva je relativno razvijena. Postoje institucije za profesionalno obrazovanje. Obrazovne institucije su nove, a teorija je mlada, tako da je manji broj novinara prošao sustavno profesionalno obrazovanje. Zbog toga novinarska praksa nije u dovoljnoj mjeri bazirana na preciziranim stručnim kriterijima. Zato nije lako ni precizirati etički kodeks i sankcionirati ponašanje novinara koji se ne pridržavaju profesionalnih i etičkih principa.

Stoga je malo reakcija Hrvatskog novinarskog društva zbog kršenja etičkog kodeksa novinarske profesije. Međutim, velik je broj pokrenutih sudskih postupaka zbog uvreda i kleveta. Godine 1993. protiv novinara je

pokrenuto gotovo 400 sudskih postupaka (Mučalo, 1997.:243). To govori o osjetljivosti posla u ovom zanimanja, a i nedovoljnoj razvijenosti profesionalnog profila novinara.

Da bismo vidjeli u kojoj je mjeri razvijen profesionalni profil novinara, prikazat ćemo ga usporedo s profilom liječnika i učitelja.

Slika 1: Profil novinara, liječnika i učitelja

U usporedbi s liječnicima i učiteljima, profesionalni profil novinara je najmanje razvijen u svim dimenzijama. Najslabije novinari stoje u stručnoj ekspertizi i etici. Oni gore prolaze kad se sukobe s politikom, nego kad krše profesionalna i etička pravila. Profesionalizacijom novinarskog zanimanja ojačat će stručna ekspertiza koja će profesionalne novinare štititi od političara i neprofesionalnih novinara.

Profesionalni novinari moraju znati kakva je društvena uloga medija, što je istinita, točna, objektivna, potpuna, pravodobna informacija, kako se do takvih informacija dolazi i kako se takve informacije oblikuju i šire u pojedinim medijima. Temeljna vrijednost informacije je objektivnost i istinitost. Međutim, baš uz te vrijednosti vežu se najveći problemi. Živeći u

društvu u kojem je sve moglo postati istina, tih problema još se nismo riješili u društvenim znanostima, medijima i sveukupnoj javnosti (Vujević, 1993.).

3. 1. Potiskivanje istine

U totalitarnom društvu sustavno je potiskivana istina. Pojam istine se ideologiziralo, ideologizirale su se društvene znanosti, mediji i javnost. Kako u ratu prva strada istina, osamostaljenje Hrvatske pokušalo se spriječiti oružanom agresijom te stvaranjem i širenjem zabluda i laži o krivnji žrtve (Hrvati secesionisti, razbijači Jugoslavije, fašistoidni, genocidni). Kad se oružana agresija na Hrvatsku nije mogla prikriti, počelo se stvarati i širiti zabluda o jednakoj krivnji, o nedostatku demokracije u Hrvatskoj i slično.

3. 1. 1. Istina i zabluda

Budući da je istina neporeciva vrijednost, nitko se ne odriče njezina imena i kad mu nije stalo do njezinog sadržaja. Zbog toga se istinom nazivaju posve različite stvari. Već smo rekli kako se istinu izjednačuje sa zabludom. Istina je misao koja odgovara tendenciji, pravilnostima događanja u zbilji. Zabluda je misao za koju vjerujemo da odgovara pravilnostima događanja u zbilji, a koja zapravo ne odgovara zbilji.

Sličnost istine i zabluda je u vjerovanju i ponašanju. Ljudi jednako vjeruju u istinu i zabludu. Ljudi se u pravilu ponašaju u skladu sa svojim vjerovanjem, pa je njihovo ponašanje određeno i istinama i zabludama koje su usvojili. Budući da je u politici bitno kontroliranje ponašanja, u njoj i medijima koji su pod njezinim utjecajem, istine i zabluda namjerno se izjednačuju.

U osnovi je svakog ponašanja informacija, pa ako istina neće potaknuti željeno ponašanje, hoće laž u koju se vjeruje. Da bi se u laž vjerovalo, nije dovoljno samo ponavljanje, pa se u stvaranju zabluda zlorabe i metode istraživanja. Metode istraživanja u znanosti služe u otkrivanju istine. U politici i u medijima one se često koriste kako bi istina prikrla, a laž odjenula u ruho istine, kako bi se u nju vjerovalo. Dok znanost metodama istraživanja provjerava istinitost pretpostavki, politika tom istom metodom uvjerava u istinitost predrasuda i laži. Politika i mediji vrve sofizmima kojima se, uz pomoć jezično izražajnih mogućnosti i logičkih oblika, laži daje privid istine (Filipović, 1984.:310).

U totalitarnom društvu istina se “nije tražila, nego obznanjivala ili čak nametala” (Ćimić, 1992.:248). Premise su obznanjivali “veliki vođe” koji su proglašavani tvorcima istine. Iz takvih “istina” “poštena inteligencija” izvodila je ispravne zaključke. Ispravnim zaključcima iz obznanjenih i nametnutih istina stvarali su zabludu o istinitosti zaključka. Trebaju li nam i

sada tvorci istine i “poštena inteligencija”, ili istraživači koji će je otkrivati i intelektualci koji će prepoznati i širiti istinite spoznaje?

3. 1. 2. Istina i činjenice

U posljednje vrijeme postala je novinarska moda pozivati se na činjenice, pa mnogi novinari istinu izjednačuju s točnim podatkom, činjenicom. Ovo je sofizam uz pomoć činjenica u kojem se pojedinačni događaj izjednačuje s pravilnošću događanja. Taj je sofizam u nas olakšan time što se u hrvatskom jeziku ne razlikuje riječ koja označuje pojam i činjenicu. Imenicom kuća u hrvatskom jeziku označava se pojam kuće i pojedinačna konkretna kuća. U engleskom se to razlikuje uz pomoć neodređenog i određenog člana. (Neodređeni član “a” stavlja se uz riječ koja označava pojam /a house/, a određeni član “the” stavlja se uz riječ koja označava konkretnu kuću /the house/).

Pojam je opća, a činjenica je pojedinačna informacija. Vjerodostojnost pojma (misli) s tendencijom u činjenicama nije isto što i vjerodostojnost činjenice. Vjerodostojnost pojma (misli) zovemo istinom, a vjerodostojnost iskustvenog doživljaja (činjenicu) nazivamo točnom percepcijom, predodžbom, točnim podatkom (Filipović, 1984.:155). Na to je upozorio Hegel čuvenom izjavom: “Tim gore za činjenice” kad one nisu bile u skladu s mislima. Istinita misao govori o pravilnosti koja obilježava većinu činjenica, pa je moguće postojanje točnih činjenica koje nisu u skladu s istinitom mišlju. Do istine se dolazi istraživanjem na reprezentativnom broju točnih činjenica, a odabir iznimnih, makar i točnih, činjenica vodi prema laži i zabludi.

Poznavanje činjenica nužno je za svakodnevni život društva. “Zadaća medija je prikazati istinit, sažet i razuman zbir dnevnih zbivanja u ozračju koje im daje društveni značaj” (Malović, 1997.:156). Novinar mora odabirati i informirati javnost o činjenicama koje su značajne za normalno funkcioniranje društva. Sve činjenice nemaju jednako značenje, pa odabir činjenica može biti motiviran različitim ciljevima. Profesionalni novinar odabire za društvo važnije činjenice i provjerava njihovu točnost, a da bi to mogao, novinar mora poznavati teoriju društva i tehnike istraživanja. Novinar ne mora provoditi znanstvena istraživanja da bi provjerio istinitost teorija, ali mora provoditi stručna istraživanja kako bi došao do točnih činjenica (istraživačko novinarstvo).

Istina se razlikuje od činjenice kao klima i vrijeme, mozaik i kamenčić. Potrebno je u dugom vremenskom razdoblju pratiti različite vremenske prilike (temperaturu, vjetar, padaline...), da bismo došli do uvida u klimu nekog područja. Koliko je kamenčića potrebno da bismo vidjeli obrise ili popunili neki mozaik? Znanstvenici se bave činjenicama kako bi objasnili klimu i mozaik, a novinari jure za točnim informacijama (činjenicama) kako bi omogućili, olakšali i poboljšali dnevni život društva.

3. 1. 3. Istina i poluistina

U posljednje vrijeme često se spominju poluistine. One uglavnom imaju negativno konotativno značenje. Međutim, uz poluistinu se veže više denotativnih značenja. Poluistinom se označava točna činjenica koju ne obilježava tendencija koja se javlja kod većine činjenica iste vrste. Poneka točna činjenica može biti suprotna istini, pa nije primjereno točnu percepciju iznimnog događaja (činjenicu) zvati poluistinom, jer dvije točno utvrđene iznimke (poluistine) ne daju jednu istinu. To mogu biti samo dvije činjenice koje odudaraju od pravilnosti. Tko to ne uviđa, taj od drveća ne vidi šumu. Do istine se dolazi pomoću reprezentativnog broja točnih činjenica. Nju ne mogu dovesti u pitanje dvije činjenice koje odudaraju od pravilnosti. Kaže se kako iznimke potvrđuju pravilo, a trebalo bi reći da iznimke ne mogu pobiti pravilo.

Poluistinom se naziva i misao koja uz pomoć konteksta mijenja smisao. Kad se misao izdvoji iz konteksta i stavi u neki drugi kontekst, ona mijenja značenje. To se vrlo često radi u politici, kako bi nepoželjna misao uz pomoć konteksta dobila poželjni smisao. Ni u ovom slučaju poluistina nije prikladan naziv, jer dvije misli kontekstom izmijenjenog značenja ne daju jednu istinu, već dvije laži ili zablude.

Dvije polovice daju jedno cijelo, ali cjelina nije samo zbroj dijelova. Istina je cjelovita (Hegel), pa dvije poluistine ne mogu dati jednu istinu, kao što ni dva prepolovljena zuba ne čine jedan cijeli i zdravi zub. Cjelina se kvalitativno razlikuje od zbroja dijelova, pa se istina ne može dozirati; ona jest ili nije. Trudnica ne može biti malo, puno ili polutrudna. Tako je i s istinom. Prema tome, misli koje se temelje na iznimnim podacima i koje se povezuju neodgovarajućim kontekstom možemo zvati poluistinama, ali im je smisao jednak besmislu koji označava polutrudnoća.

Da bi se zaštitili od laži, zabluda, predrasuda i poluistina, potrebno je znati što ti pojmovi znače. Kad se istina ne razlikuje od tih pojmova, onda se oni lako pričinju istinom. Taj rizik je još veći nakon dugog totalitarizma, rata i na samom početku razvoja demokracije. U višestranačkom sustavu svaka se stranka bori za vlast. Političare istina zanima koliko im pomaže u osvajanju ili održanju vlasti. Ako im ona u tome ne pomaže, spremni su od laži, zabluda, predrasuda i poluistina stvoriti privid istine.

3. 1. 4. “Naša istina” i “njihova istina”

Istina je misaoni izraz pravilnosti u zbilji. Otkrivanjem i objavljivanjem, istina postaje općim dobrom, pa oznaka “naša” ili “njihova” ne priliči istini. Zabluda može biti naša ili njihova, interes može biti naš ili nečiji drugi, a istina “šaroliko iskustvo objašnjava pomoću logički jedinstvenog sustava misli” (Einstein). Istina je opće dobro do kojeg se dolazi intersubjektivno provjerljivim istraživačkim postupcima, pa oznake “naša” i “njihova” ukazuju da se ne radi o istini.

3. 2. *Istina i novinski komentar*

Problemi vezani uz shvaćanje istine uzrokuju teškoće svugdje, a posebno u društvenim znanostima i novinarstvu. Društvene znanosti i novinarstvo ideologiziraju se tako da se društvene znanosti pretvaraju u ideologiju, a novinarstvo u politiku. Relativizacija istine odražava se na shvaćanje novinarstva u cjelini, kao i na shvaćanje ključnih pojmova novinarskog zanimanja. To se lijepo može vidjeti na primjeru shvaćanja novinskog komentara.

U nas se komentar najčešće shvaća kao najvišu novinsku vrstu, a istodobno se misli da je to subjektivna forma. Tako komentar shvaća više od 95% studenata novinarstva na kraju druge godine studija. Do tog podatka autor je došao na ispitu iz Metoda istraživanja, u okviru kojeg su trebali naučiti kako se interpretiraju (komentiraju) podaci dobiveni u istraživanju. Studenti su slušali o komentaru u prvoj godini u okviru predmeta Novinske vrste.

Unatoč svemu tome usvojili su krivo i kontradiktorno shvaćanje komentara, jer je znanje koje su trebali usvojiti na studiju pod pritiskom općenitog shvaćanja komentara koje je nastalo pod utjecajem politike. Shvaćanje da je komentar najviša i subjektivna novinska vrsta krivo je i kontradiktorno, jer se povećanjem stručne kompetencije novinara povećava njihova objektivnost. Viša novinska vrsta mora smanjivati subjektivnost, pa sadržaj profesionalnog novinarskog komentara treba ovisiti o obilježjima predmeta o kojem se govori, a ne o obilježjima osobe koja komentira.

Neadekvatno shvaćanje novinskih komentara još više je povećalo njihovu subjektivnost, pa ih mnogi smatraju nepotrebnima, ističući kako činjenice govore same za sebe. Pritom se često ističe kako činjenice obvezuju, a komentar je slobodan. Međutim, niti činjenice govore same za sebe, niti je komentar slobodan. "Činjenicu treba prikazati kao činjenicu, a mišljenje kao mišljenje. Te dvije kategorije treba odvojiti što je više moguće. Nije dovoljno iznositi činjenice istinito (točno, *M.V.*), nego je važno iznijeti istinu o činjenici" (Malović, 1997.:156).

Potrebno je profesionalno znanje u odabiru, dolaženju, provjeravanju i osmišljavanju činjenica. Politički različito orijentirani novinari u objašnjavanju istih pojava odabiru različite činjenice, ne provjeravaju ih i s njima postupaju na različite načine. Profesionalni novinari odabiru veći broj i važnije činjenice, provjeravaju njihovu točnost, osmišljavaju ih tako da ih povezuju s odgovarajućom teorijom ili otkrivaju pravilnost koja obilježava većinu činjenica iste vrste. Politikom usmjereni novinari odabiru, krivo tvore i izmišljaju činjenice koje su u skladu s politikom koju zastupaju.

Profesionalni komentar ne može biti slobodan. Činjenice obvezuju, a komentar koji ih osmišljava još i više. U komentaru misao mora nadvisiti činjenice. U područje mišljenja spadaju sve istine, zablude, predrasude i laži. Svaka misao nije iznad činjenica, već je to jedino istinita misao. Is-

tinita misao se izvodi iz reprezentativnog broja točnih činjenica. Istinita misao ima veću informativnu vrijednost od svih činjenica na koje se ona odnosi, jer misao objašnjava stvarnost na kvalitativno nov, uopćen način, tako da u ograničenom broju (reprezentativnom uzorku) iskustvenih, pojedinačnih informacija otkriva zajednička obilježja u činjenicama određene vrste. Put od činjenica prema istinitom mišljenju nije proizvoljan, već je definiran sofisticiranim postupcima znanstvenog istraživanja.

Komentar je kruna u znanstvenom istraživanju. Istraživanje završava komentiranjem, osmišljavanjem ili tumačenjem dobivenih rezultata, i to tako da ih se dovede u vezu s hipotezama i rezultatima sličnih istraživanja ili s postupcima koji su korišteni u istraživanju, te da se provjerene hipoteze dovedu u vezu s teorijom od koje se pošlo u istraživanju (Vujević, 1990.). U komentaru se propituje adekvatnost, brojnost i točnost činjenica, ispravnost mišljenja i adekvatnost veza između točnih podataka i ispravnog mišljenja.

Kad utvrdimo da rezultati istraživanja potvrđuju hipoteze, povećali smo objektivnost hipoteza. Kad naši podaci sliče podacima bliskih istraživanja, veća je objektivnost naših podataka. Kad su podaci prikupljeni na reprezentativnom uzorku, odgovarajućim postupcima, njihova je objektivnost veća, jer tako možemo doznati prate li promjene u veličini broja promjene zbilje koju ti brojevi predstavljaju. I objektivnost provjerene hipoteze povećava se povezivanjem s teorijom.

Prema tome, i novinski komentar treba biti u funkciji povećanja objektivnosti i činjenica i mišljenja. Profesionalni novinski komentator propituje adekvatnost, brojnost, točnost činjenica i njihovu povezanost s tendencijom koja obilježava većinu činjenica. Provjeravanjem točnosti činjenica, njihovim povezivanjem s drugim činjenicama te povezivanjem činjenica s odgovarajućim teorijama, osmišljavaju se činjenice i provjeravaju teorije. Tako se u komentaru povećava objektivnost iskustvenih i misaonih informacija.

Provjeravajući i uspoređujući podatke, profesionalni novinski komentator utvrđuje njihovu vjerodostojnost i otkriva pravilnost u njima. Komentator može biti motiviran i političkim ciljevima. Kad govori o gospodarskim prilikama u Hrvatskoj, vlasti sklon komentator rado će usporedbu praviti s istočnoeuropskim zemljama, prenaglašavajući ratne okolnosti koje su ih otežale. Oporbi sklon komentator gospodarske će prilike u Hrvatskoj uspoređivati sa zapadnoeuropskim zemljama, izostavljajući spomenuti negativne utjecaje rata. Oba su motivirana političkim ciljevima. Prvome je cilj prikazati prilike boljima nego što jesu, a drugi iste gospodarske prilike želi prikazati gorima.

Profesionalni novinar želi prikazati gospodarske prilike kakve doista jesu, uspoređujući gospodarske prilike u Hrvatskoj sa što sličnijom zemljom, vodeći računa o svim važnijim činiteljima koji su na njih mogli utjecati. Zbog toga profesionalni novinar ne smije biti u službi ni vlasti ni oporbe. On mora biti objektivan kad izvještava o činjenicama i kad ih komentira.

On može iznositi svoj stav, stav vlasti i oporbe, ali profesionalni novinar nastoji da ti stavovi ne utječu na izbor, točnost i osmišljavanje činjenica o kojima govori. Izbor, potpunost, točnost i komentiranje činjenica mora ovisiti o profesionalnoj kompetenciji, a ne o političkoj ili nekoj drugoj orijentaciji novinara.

Zbog dominacije politike nad profesijom u novinarskom zanimanju osnovni pojmovi novinarskog zanimanja promijenili su značenja. Izjednačavaju se istina i zabluda, vjerodostojnost podatka i mišljenja, a najviša profesionalna razina novinarskog posla proglašava se subjektivnom. Istina se razlikuje od zablude, predrasude, ispravnog zaključka i točnog podatka, a profesionalni novinski komentar nije subjektivan, već objektivan. On je najviša razina novinarskog posla, pa u komentaru profesionalnost i stručnost novinara treba najviše doći do izražaja. U komentaru profesionalni novinar nastoji doseći opći uvid, ukazujući na razlike između istine, laži, zabluda, predrasuda koje se u politici nameću kao istine. Politički, neprofesionalno orijentirani novinar laži i predrasude ponavljanjem i kvaziznanstvenim postupcima pretvara u zablude.

Zbog dominacije politike nad profesijom u novinarskom zanimanju najviše je političkih komentatora. Zbog toga je novinski komentar ozloglašen kao subjektivan i nepoželjan. Međutim, treba razlikovati političke od profesionalnih novinarskih komentara. Profesionalni su objektivni i poželjni, a politički su subjektivni i nepoželjni u novinarskom zanimanju. Profesionalno orijentirani i obrazovani novinari svoje komentare zasnivaju na teorijskom znanju o pojavama koje komentiraju i dovoljnom broju vjerodostojnih činjenica. Budući da se radi o visokoprofesionalnom poslu, iskusni novinari se često obraćaju znanstvenicima da komentiraju određena društvena zbivanja, a i neki se znanstvenici često javljaju kao novinarski komentatori. Veća profesionalna angažiranost subjekta povećava objektivnost, a veća neprofesionalna angažiranost pojedinaca povećava subjektivnost u izvještavanju, komuniciranju i komentiranju.

3. 2. 1. Primjeri političkog i profesionalnog komentiranja

1. Jedan naš poznati intelektualac, ušavši u politiku u jeku rata, oštro je kritizirao hrvatsku vlast ukazujući na neke točne činjenice. Međutim, često je upozoravan da u ocjeni pojedinih činjenica treba imati na umu, kako smo u ratu i da je četvrtina hrvatskog teritorija okupirana. Govorio je kako to nije potrebno stalno ponavljati, iako je dobro znao da činjenice na koje je ukazivao nemaju jednako značenje u situaciji rata i mira. Političke su ga ambicije usmjeravale da kontekstom rata ne umanjuje značaj činjenica.

2. Grupa hrvatskih intelektualaca, nezadovoljna hrvatskim predsjednikom, pismeno je zatražila njegovu ostavku. Demokratsko je pravo svakog građanina da zahtijeva ostavku predsjednika, ali nije isto zahtijevati ostavku demokratski izabranog predsjednika i predsjednika koji nije demokratski izabran. Kad se radi o predsjedniku koji nije demokratski izabran, njihov zah-

tjev je onoliko opravdaniji koliko je potpisnika tog zahtjeva. Međutim, kad se radi o demokratski izabranom predsjedniku, zahtjev nekolicine intelektualaca za ostavkom suprotan je većinskoj volji naroda koji ga je izabrao.

3. Bilo je i poziva da se svim sredstvima sruši demokratski izabrana vlast. Vođe nekih političkih stranaka s malom potporom biračkog tijela koriste neopravdane vanjske pritiske na Hrvatsku kao sredstvo promjene demokratski izabrane vlasti. Kažu da to čine u ime humanizma i demokracije, a prešućuju da je to protiv želje biračkog tijela vlastitog naroda. Moguće je da i demokratski izabrana vlast ne funkcionira demokratski, ali ni tada nije opravdano rušiti je svim sredstvima, pogotovo vanjskim pritiscima. U demokraciji se vlast može promijeniti demokratskim sredstvima, pridobivanjem naklonosti birača i pokretanjem inicijative za prijevremene izbore. Međutim, demokracija je za njih ostvarivanje njihovih želja, bez obzira na želje naroda i pravila demokracije.

4. Izborni gubitnici, kad ne mogu dokazati neregularnost izbora, često ističu kako biračko tijelo nije prepoznalo vrijednost njihovog programa. Kad ne dobiju naklonost biračkog tijela, ne smanjuje im se sklonost prema vlasti, pa ako ne postanu protivnici demokracije, tražit će pogreške u biračkom tijelu, umjesto da otkriju vlastite pogreške i pošteno priznaju izborni poraz.

5. Kako je teško uočiti vlastite pogreške kad su u pitanju političke strasti, svjedoči primjer jednoga uglednog novinara, koji je, potaknut željom za smjenom Predsjednika, upozoravao, nimalo lijepo, na njegovu tešku bolest, bez obzira na stručno mišljenje liječničkog konzilija koji smatra da je Predsjednik zdravstveno sposoban za obavljanje svoje dužnosti. Tako se ovaj ugledni novinar, koji je i potpisnik zahtjeva za promjenom Predsjednika, u prvom slučaju suprotstavio većinskoj volji hrvatskog naroda, a potom se kao medicinski laik suprotstavio međunarodnom medicinskom konziliju. Dakako, i u jednom i u drugom slučaju pozivao se na demokraciju.

6. Nije to svojstveno samo hrvatskim novinarima. Prisjetimo se komentara u nekim američkim novinama slučaja u Splitu gdje je nekolicina mladića fašistički pozdravljala. Njima je taj slučaj bio dovoljan da zaključe kako Hrvatska skreće prema fašizmu. Točno je da su ti dečki to radili, ali nije istina da Hrvatska skreće prema fašizmu, jer se to dogodilo nakon višestranačkih izbora na kojima je ta stranka dobila tek oko pet posto glasova. Istodobno je na prostoru bivše Jugoslavije u jednoj državi znatno radikalnija stranka dobila više od 20% glasova, a predsjednik te stranke imao je velike izgleda da postane i predsjednik republike. Te novine, na žalost, ne vide opasnosti od fašizma u toj zemlji, koja je još izvršila oružanu agresiju na Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu.

7. Vratimo se ponovo u Hrvatsku! Kad su njemački novinari posjetili hrvatsko Podunavlje, na konferenciji za novinare jedan je novinar upitao za zločine na Ovčari. Revoltirani dužnosnik u vrijeme okupacije hrvatskog

Podunavlja to je nazvao provokacijom i dodao kako nije svejedno jesu li ubijeni na Ovčari bili ranjenici ili nisu; jesu li bili u uniformi ili nisu? Tome svakako treba dodati ono što je on namjerno izostavio, kako nije svejedno jesu li ubijeni na Ovčari branili svoju zemlju ili napadali tuđu i sjedi li spomenuti dužnosnik u Hrvatskom državnom saboru ili ne sjedi.

8. Sjetimo se izjava kako zločina ima i na jednoj i na drugoj strani. Kao da je svejedno koliko ih je, rade li se sustavno ili su plod individualne patologije, jesu li učinjeni u agresiji ili u obrani.

9. Jedan poznati novinar za sebe voli kazati kako u svom radu polazi od činjenica. U jednoj dnevnoj novini on ima kolumnu u kojoj komentira politička zbivanja, a naziv kolumne je "Osobni pogled". Ako svoj osobni pogled zasniva na činjenicama, to mora raditi na malom pažljivo probenom broju činjenica. Ako ne pronađe takve činjenice, morat će ih krivotvoriti da bi svoj osobni pogled zasnovao na činjenicama. Ako je njegov pogled zasnovan na dovoljnom broju točnih činjenica, onda se ne radi o osobnom, već o objektivnom pogledu. U našim medijima previše je osobnih (subjektivnih) pogleda, a premalo objektivnih (istinitih) uvida.

5. Zaključno razmatranje

Dugo totalitarno razdoblje nije dopustilo profesionalni razvitak novinarskog zanimanja. Tada je novinarstvo bilo isključivo u službi vlasti, a sada je u službi vlasti ili onih koji bi je htjeli imati. Zbog toga su sada sukobi u medijima veći nego što su prije bili. Očekivalo se da će u medijima informiranje biti zamijenjeno komuniciranjem, a povećali su se sukobi, nema kompromisa, nema dijaloga, nema komuniciranja.

Medije je potrebno profesionalizirati i izvući ispod političke kontrole. Da bi se u tome uspjelo, potrebno je profesionalno obrazovanje novinara koji će htjeti i znati profesionalno informirati građane (Vujević, 1997.). Profesionalni novinari u javnim medijima ne bi smjeli biti članovi ili u službi političkih stranaka, već bi kao "slobodno lebdeća inteligencija" trebali zastupati istinu, pravdu i ljepotu.

Profesionalni novinari trebaju biti kritičniji prema vlasti zato što vlast ima veću mogućnost služiti istini, pravdi i ljepoti, a ne zato što su *a priori* protiv svake vlasti. Dobra vlast treba kritičnije novinare, kako bi bila još bolja. Političare koji se zalažu za opće vrijednosti podržavat će profesionalni novinari.

Zbog toga je potrebno poduprijeti profesionalizaciju medija i novinara, jer se oni sami neće moći oduprijeti moćnom pritisku politike koja je ometala, ometa i ometat će profesionalizaciju u ovom području. Posebnu potporu treba očekivati od intelektualaca koji, i kao pojedinci i kao skupine, trebaju reagirati na pritisak politike na slobodan i profesionalan rad medija i novinara.

Literatura

- Ćimić, Esad (1992.), “Sveto i svjetovno”, *Filozofska istraživanja*, Zagreb
- Filipović, Vladimir (1984.), *Filozofijski rječnik*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb
- Malović, Stjepan (1997.), “Profesionalizam — preduvjet objektivnog i poštenog novinarstva”, *Politička misao*, Zagreb
- Mučalo, Marina (1997.), “Promjene u suvremenom hrvatskom novinarstvu. Generacije koje dolaze”, *Politička misao*, Zagreb
- Šporer, Željka (1990.), *Sociologija profesija*, Biblioteka Revije za sociologiju, Zagreb
- Vujević, Miroslav (1992.), “Kulturno zaostajanje u hrvatskoj komunikaciji”, *Trenutak hrvatske komunikacije*, Zagreb
- Vujević, Miroslav (1976.), *Razumijevanje društveno-političkih izraza*, FPZ, Zagreb
- Vujević, Miroslav (1993.), “Problemi istine u hrvatskoj komunikaciji”, *Trenutak hrvatske komunikacije*, Zagreb
- Vujević, Miroslav (1997.), “Škola i mediji”, *Trenutak hrvatske komunikacije*, Zagreb
- Vujević, Miroslav (1990.), *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti*, Informator, Zagreb
- Županov, Josip (1977.), *Sociologija i samoupravljanje*, Školska knjiga, Zagreb

Miroslav Vujević

PROFESSION AND POLITICS IN THE MEDIA

Summary

In a totalitarian society, the journalist profession could not grow; that is why politics still takes precedence profession in Croatian journalism. The mass media are controlled by politics, and journalists have remained socio-political activists. This has stunted the professional development of the journalistic profession, so that Croatian journalists cannot separate truth from fallacy, they equate (accurate) facts and (truthful) opinion, and conceive of commentaries in a rather odd way — as the ultimate and subjective journalistic form.